

Abdimuratova Bayramgul

Nukus shahar 33-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Sizga ma'lumki, badiiy asarda hayot obrazlar orqali aks ettiriladi. Uning markazida inson, uning tabiat va jamiyatga munosabati turadi. Badiiy asarda borliqni, voqelikni obrazlar vositasida tasvirlash, ob'ektiv mazmun va sub'ektiv bahoni aniq materialda berish haqidagi qoidalar metodika uchun katta nazariy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: boshlang'ich, o'qish kitobi, matn, pedagog, o'quvchi, asar, voqealik.

Psixolog olimlarning ko'rsatishicha, badiiy asarni idrok etish uchun uni tushunishning o'zigina etarli emas. Asarni idrok etish murakkab jarayon bo'lib, asarga, unda tasvirlangan voqelikka qandaydir munosabatning yuzaga kelishini o'z ichiga oladi. Kichik yoshdagi o'quvchilar adabiy qahramonga ikki xil munosabatda bo'ladi.

Asarda qatnashuvchi shaxslarga baho berishda o'quvchilar o'z shaxsiy tushunchalaridan foydalanadilar. Qaxramonning boshqa fazilatlarini baholash uchun ularda so'z boyligi, tajriba etishmaydi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilar payqay olmagan sifatlarni ko'rsatish va o'quvchilar nutqiga kiritishdir. Yana bir narsaga e'tibor berish maqsadga muvofiq:

1.O'quvchilar asar qahramoniga munosabatlarini ifodalashda u harakat qilgan sharoitni hisobga olmaydilar.

2.Qaxramonning nima uchun shunday qilishi kerakligini tushunolmaydilar, uning uchun maqsadga muvofiq ish olib borishlari zarur. Badiiy asar ustida ishlash murakkab jarayon bo'lib o'qituvchi o'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy vazifalari badiiy asaming o'ziga xos xususiyatlari va o'quvchilarning tayyorgarligini hisobga olishni taqozo qiladi.

Badiiy asarda barcha komponentlar o'zaro bog'langan bo'ladi. Asarda obrazlar rivojlanib boradi. Voqealar rivojlanib borgan sari qaxramonlarning yangi- yangi tomonlari ochila boradi. Bu xususiyatlari asar ustida ishlashda uni yaxlit o'qishni, idrok etishni, ya'ni sintezni talab qiladi. Asar boshidan oxirigacha o'qilgandan so'ng analiz qilinadi, so'ng yana yuqori sifatli sintezga o'tiladi. Asarni o'qishga kirishishdan oldin o'quvchilarni badiiy asarni o'qishga tayyorlash lozim bo'ladi. Demak, tayyorgarlik davri - sintez-analiz-sintez jarayonini beradi.

O'quvchilar asar mazmunini to'g'ri idrok etishlari uchun hayot haqida ma'lum tasavvurga ega bo'lishlari zarur. Buning uchun tayyorgarlik ishlari o'tkaziladi.

Tayyorgarlik ishlarining vazifalari:

1.O'quvchilarning asarda aks ettirilgan voqea-hodisalar haqidagi tasavvurlarini boyitish, matnni ongli idrok qilishga ta'sir etadigan yangi ma'lumotlar berish, badiiy asarda tasvirlangan faktlarni o'quvchilar o'z hayotida kuzatishlari bilan bog'lay olishlariga sharoit yaratish.

2.Yozuvchining hayoti bilan tanishtirish, yozuvchiga, uning hayotiga ijodiga qiziqish uyg'otish.

3.O'quvchilarni asarni emosional idrok etishga tayyorlash.

O'qish faoliyatida o'qituvchi badiiy asar ustida ishlash jarayonining quyidagi masalalarini hal qilishi muhimdir. Bular asar ustida ishlashning maqsad va mazmunini aniqlab olishdan boshlanadi. Sinfda o'quvchilarning ruhiy holati, sinf o'quvchilari orasidagi holat va vaziyatlardan kelib chiqqan holatda asar ustida ishlashning mazmuni belgilanadi. Keyingi vazifa asarni tahlil qilish uchun dars bosqichlarini belgilab olish vazifasidir. Bu vazifa o'qituvchining dars jarayoniga metodik tayyorgarligi, dars jarayonini qanday metodlar asosida tashkil etishi va boshqarishiga bog'liq bo'ladi. Bunda o'qituvchi badiiy asar ustida ishlashda har bir asar tahlili uchun topshiriqlar tizimini ishlab chiqishi muhim o'rin tutadi.

Keyingi masala o'quvchilar egallaydigan bilim, ko'nikma va malakalar doirasini belgilab olish vazifasidir. Bunda badiiy asar ustida ishlash jarayonida o'quvchilarning tafakkuri, o'z fikrini nutqida bayon qila olishi, badiiy asar ustida ishlashning qaysi bosqichida bo'lmasin o'zini namoyon eta olishiga e'tibor qaratadi.

Boshlang'ich sinflarda badiiy asar ustida ishlash uch asosiy bosqichga bo'linadi:

1. **Birinchi sintez bosqichi.** Bu bosqichning asosiy vazifasi matnni yaxlit idrok etish asosida asarning aniq mazmuni va tasviriy ifoda vositalari bilan tanishtirishdan iborat. Bunda avvalambor asarni yaxlit holatda o'quvchilar e'tiboriga havola qilish maqsadida o'qituvchi o'ziga qulay bo'lgan usulni tanlaydi. Masalan, o'qituvchi hikoyasi, asar matnining audio shakli, film namoyishi, asarning bir necha o'quvchilar tomonidan rollarga bo'linib o'qilishi va hokazo. Bunda ish turi badiiy asarning xususiyatlari va qaysi sinfda o'qitilishiga mos ravishda tanlanadi. Bu bosqichni boshlashda o'qituvchi asar muallifi haqida ham ma'lumot berishi lozim.

2. **Analiz bosqichi.** Bu bosqichning vazifasi badiiy asarda voqealar rivojining bog'lanishini aniqlash, ishtirok etuvchi shaxslarning xulq-atvori (O'zini qanday tutdi? Nima uchun bunday qildi?) va ularning asosiy xususiyatlarini ochib berish (qahramonlarning ijobiy va salbiy xususiyatlariga e'tibor qaratiladi), asar kompozitsiyasini ochish (tugun, kulminatsion nuqta, yechim), asarning aniq mazmunini tasviriy vositalar bilan birga tahlil qilish ya'ni, badiiy asarda tasvirlanayotgan narsani jonli tasvirlash, his-tuyg'u va kechinmalarni yorqin ifodalashga xizmat qiluvchi badiiy tasvir va ifoda vositalari, obrazlilik (tasviriylik) va emotsionallikni kuchaytiruvchi elementlarga e'tibor qaratish va qahramonlar xulq-atvorini baholash (muallif nimani tasvirlagani, qanday tasvirlagani, nima uchun u yoki bu dalilni tanlagani)dan iborat.

Boshlang'ich sinflarda to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qishga o'rgatish vazifasi o'quvchilarda asarni tahlil qilish ko'nikmasini shakllantirish bilan birga amalga oshiriladi. O'qish malakalarini shakllantirish bilan matn ustida ishlashning o'zaro bog'liqligi asarni tahlil qilishga qanday yondashishni belgilab beradi.

Badiiy asar ustida ishlashning 2-bosqichi asar tahlilidir. Asarni tahlil qilishning asosiy yo'nalishi matnning aniq mazmuni (voqyealar va uning rivojlanishi)ni, kompozitsiyasini, ishtirok etuvchi shaxslarning axloqi va harakterli xususiyatlarini, asarning g'oyasini aniqlash hisoblanadi.

1. Ta'lim taraqqiyoti. Boshlang'ich ta'lim, «Sharq» 1999-yil, 7-maxsus son.
2. Qosimova K. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. - Toshkent: O'qituvchi. 1985-yil.
3. Abdullayev, X., & Boltaboyev, O. (2020). THE PSYCHOLOGICAL FUNCTION OF MONOLOGUES IN HISTORICAL NOVELS (ON THE EXAMPLE OF PIRIMKUL KADYROV'S NOVEL "PASSAGE OF GENERATIONS"). *Интернаука*, 46(175 часть 2), 50.
4. Kh, S. G. (2023). The Factors Determining the Development of the Modern Uzbek Literary Language. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 10(5), 491-496.
5. Джуракулова, Г. Ш. СРАВНИЕ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ШЕРАБАДСКИХ ЭПИЧЕСКИХ ШКОЛАХ. *УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА*, 47.
6. Temirbekova, A. (2021). INNOVATSIYALIQ PROTSESSLERDIN'TEORIYALIQ ASPEKTLERI. *Интернаука*, (5-2), 94-95.
7. Djurakulova, G. S. (2020). Epic formulas associated with the horse in the Uzbek folk epic. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 12 (92), 207-210.
8. Djurakulova, G. S. (2020). Эпические формулы, связанные с лошадью в узбекском народном эпосе. *Theoretical & Applied Science*, (12), 207-210.
9. Kurambaeva, G. (2023). LOYALTY TO NEW TRADITIONS. *JOURNAL OF HEALTHCARE AND LIFE-SCIENCE RESEARCH*, 2(11), 134-136.
10. Duysenbaev, O. I., & Abdullaev, H. K. (2021). Dialogue and Monologue in Roman Poetics. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(4), 430-434.